

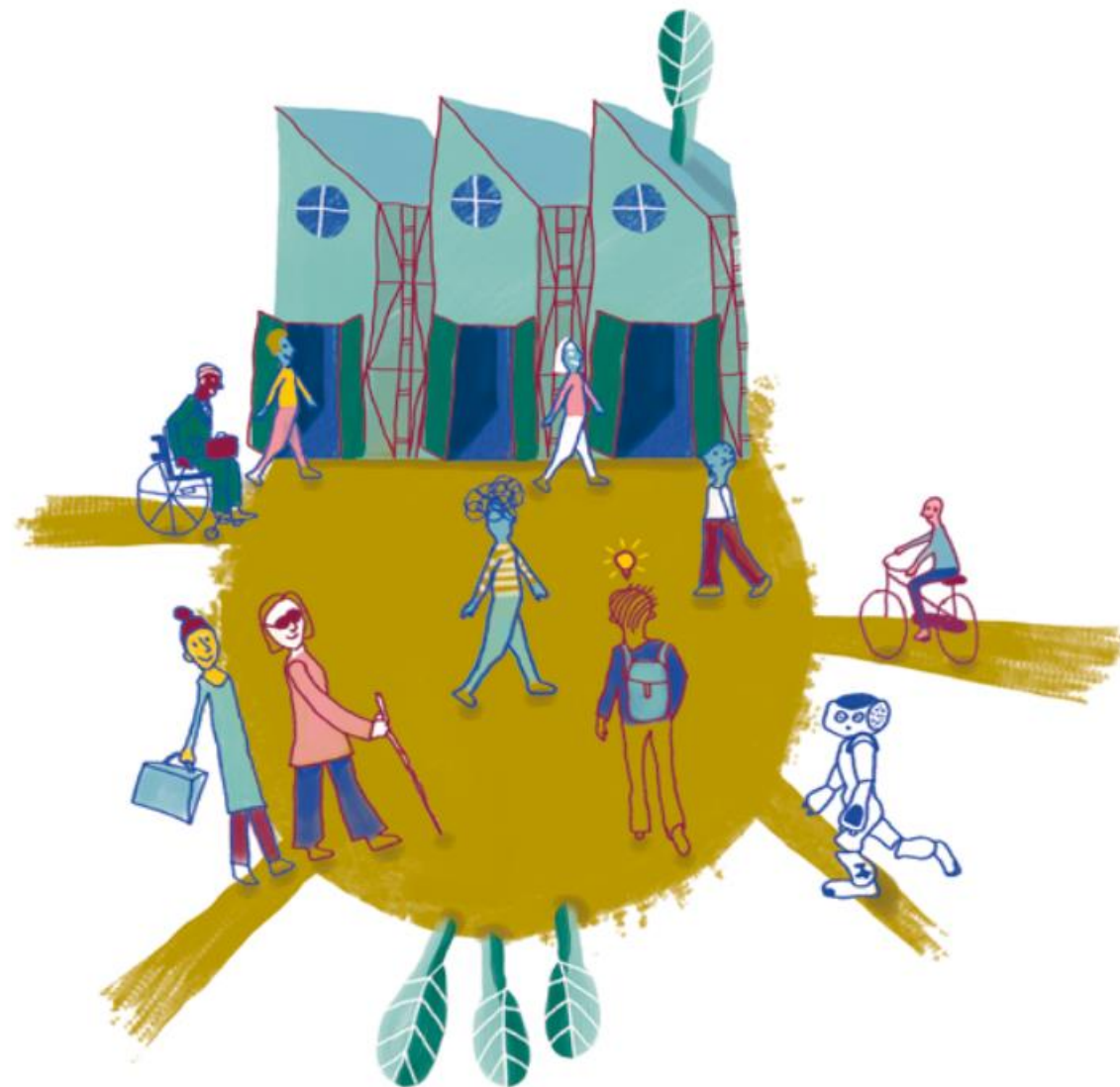

Brede welvaart en de arbeidsmarkt

Ton Wilthagen

Hoogleraar arbeidsmarkt en stadshoogleraar
Tilburg University

Brede welvaart als vertrekpunt

- Verantwoorde economische groei en **waardevol werk** zijn aspecten van en voorwaarden voor **behoud en versterking brede welvaart** (SDG 8).
- Dat geldt ook voor **talentontwikkeling** in de vorm van onderwijs en ontwikkeling vaardigheden voor iedereen in elke levensfase (SDG 4)
- Mensen met **waardevol werk** zijn gelukkiger en gezonder en hebben meer sociale contacten (SDG 3)

Arbeidsmarkt is achilleshiel van de brede welvaart

Nederland loopt mogelijk vast door tekort aan vakmensen: 'Als je slim bent, werk je met je handen'

Nederland dreigt vast te lopen door het stijgende tekort aan vakmensen in praktische beroepen, waaronder in de bouw, zorg, techniek en de energietransitie. Volgens onderzoek van uitzender Randstad neemt in vrijwel alle regio's van Nederland dat tekort toe. Randstad stelt dat praktische beroepen ook moeilijk zijn te vervangen door automatisering via bijvoorbeeld kunstmatige intelligentie (AI) of robots.

de Volkskrant

Criminelen worden niet meer vastgezet wegens een gebrek aan gevangenispersoneel. De Belastingdienst loopt miljarden mis omdat ze niet kunnen worden geïnd. Scholen in Hilversum, Almere en Lelystad hebben een vierdaagse schoolweek afgekondigd. En van Rotterdam tot Utrecht rijden minder bussen, trams en metro's wegens een groot gebrek aan chauffeurs.

De personeelstekorten in de publieke sector dreigen het land tot stilstand te brengen. Waar de krapte in het bedrijfsleven het afgelopen anderhalf jaar licht is afgenomen, blijft deze bij de overheid onverminderd groot. Niet eerder werkten zo veel mensen in sectoren die met belastinggeld worden bekostigd, ruim 3 miljoen, maar nog altijd is er behoefte aan (veel) meer. Het aantal

Structurele tekorten op de arbeidsmarkt

Spanning arbeidsmarkt

vacatures per 100 werklozen

+20

t.o.v. vorig kwartaal

126 vacatures
per 100 werklozen

Gemiddeld

3e kw. 2011

3e kw...

En tegelijkertijd is er dus een inclusietekort

- Er is in Nederland een dikke 1,2 miljoen mensen die **ongekend talent** vertegenwoordigen maar (nog steeds) niet in beeld komen
- Veel mensen die wél werken, maar op een manier die **niet waardevol /'decent'** is.
- Werk '**loont**' lang niet altijd
- En werk is niet altijd '**gezond**'
- **Effecten op brede welvaart van groepen en individuen!**

De 'vergeten' transitie

De arbeidsmarkttransitie

Wat is de oorzaak van de krapte: aanbodkant

Ontgroening en vergrijzing van de (beroeps)bevolking – deze trend bereikt in 2050 piek. Meer mensen met pensioen dan aanwas.

Er werken in Nederland meer mensen dan ooit (top 3 EU landen), bijna 10 miljoen (op totale bevolking van 18 miljoen).

Maar we **werken relatief weinig uren**/veel in deeltijd (wereldwijd gezien), omdat we zaken buiten werk in NL heel belangrijk vinden – keert de jonge generatie zich nog wat meer af van full-time, traditioneel werk?

Ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid zijn hoog, mede als gevolg van werkdruk door personeelstekorten. Uit veel vitale sectoren vertrekken juist mensen (kinderopvang, zorg algemeen)

De **arbeidsproductiviteit** daalt en saldo baancreatie/destructie is positief, ondanks AI en robots

Aantal **faillissementen** beperkt (nu stijgend)

En tegelijkertijd is er sus een **inclusietekort**: ongekend talent

Wat is de oorzaak van de krapte: vraagkant

Er is veel vraag naar mensen, record aantal **vacatures**

De Nederlandse **economie** is het ondanks corona en andere globale ontwikkelingen goed blijven doen

Na de lockdowns heeft de **vraag naar werk een 'boost'** gekregen, veel vraag was uitgesteld (vakanties, reizen, trouwfeesten, evenementen, verbouwingen etc.).

De **publieke sectoren** zijn groot en hebben veel mensen nodig

Er zijn veel **maatschappelijke opgaven** in de samenleving geformuleerd, waar we mensen voor nodig hebben: energietransitie, woningbouw, zorg, onderwijs, defensie etc.

We willen **niet te afhankelijk** zijn van buitenland wat betreft producten en diensten, en duurzamer produceren. Transport is duurder geworden. Dus we doen meer zaken zelf.

Tegelijkertijd neemt de arbeidsproductiviteit juist af ...

(bron: AWWN)

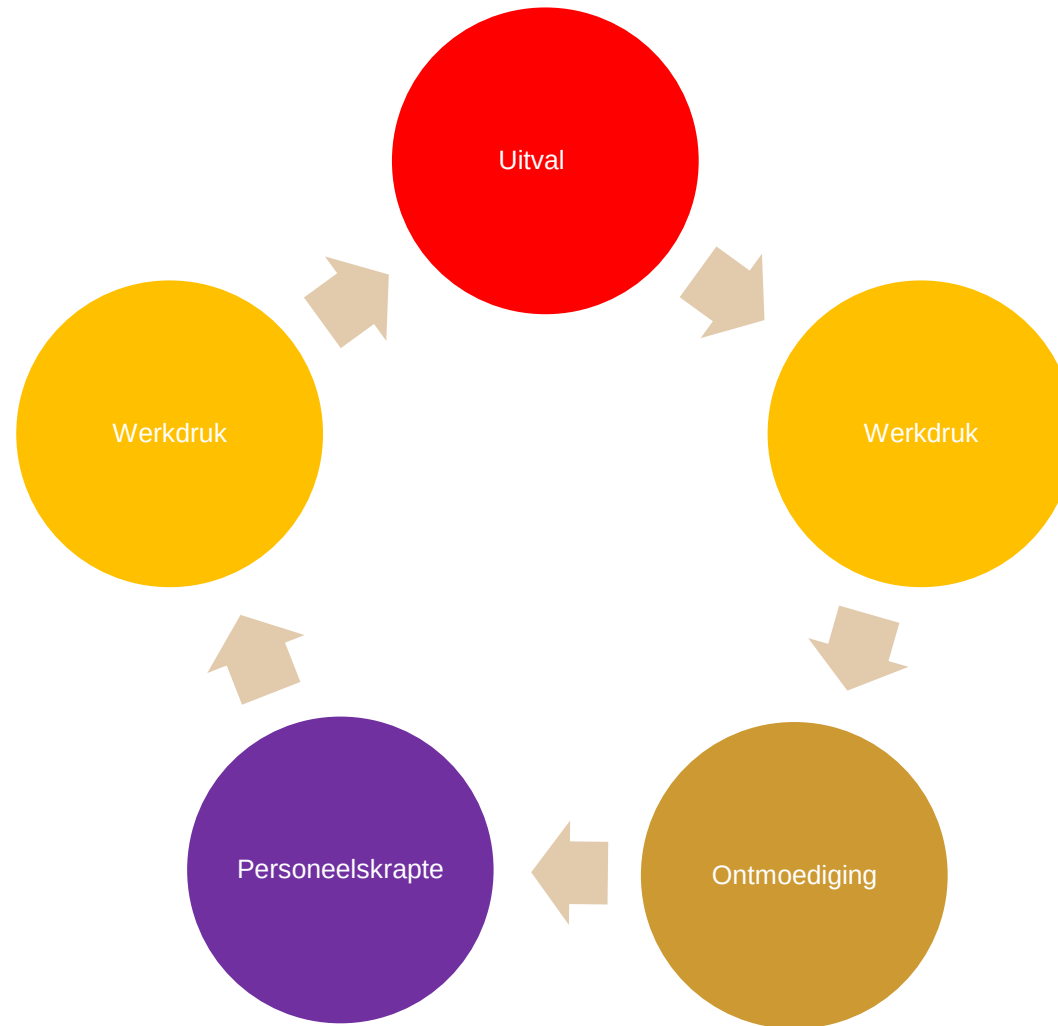
Feiten over het inclusietekort

Nederland kent een bovenmatig verschil tussen het gemiddelde arbeidsparticipatieniveau (hoog) en de arbeidsparticipatie van mensen met een 'arbeidshandicap' (laag)

Slechts 13 procent van de mensen met een intellectuele beperking heeft betaald werk, tegen 43 procent van mensen met een fysieke beperking en 86 procent van de algemene beroepsbevolking. Deze kloof is groter geworden sinds 2000.

In totaal had eind 2022 bijna 15% van de werkgevers ten minste één werknemer met een arbeidsbeperking in dienst.

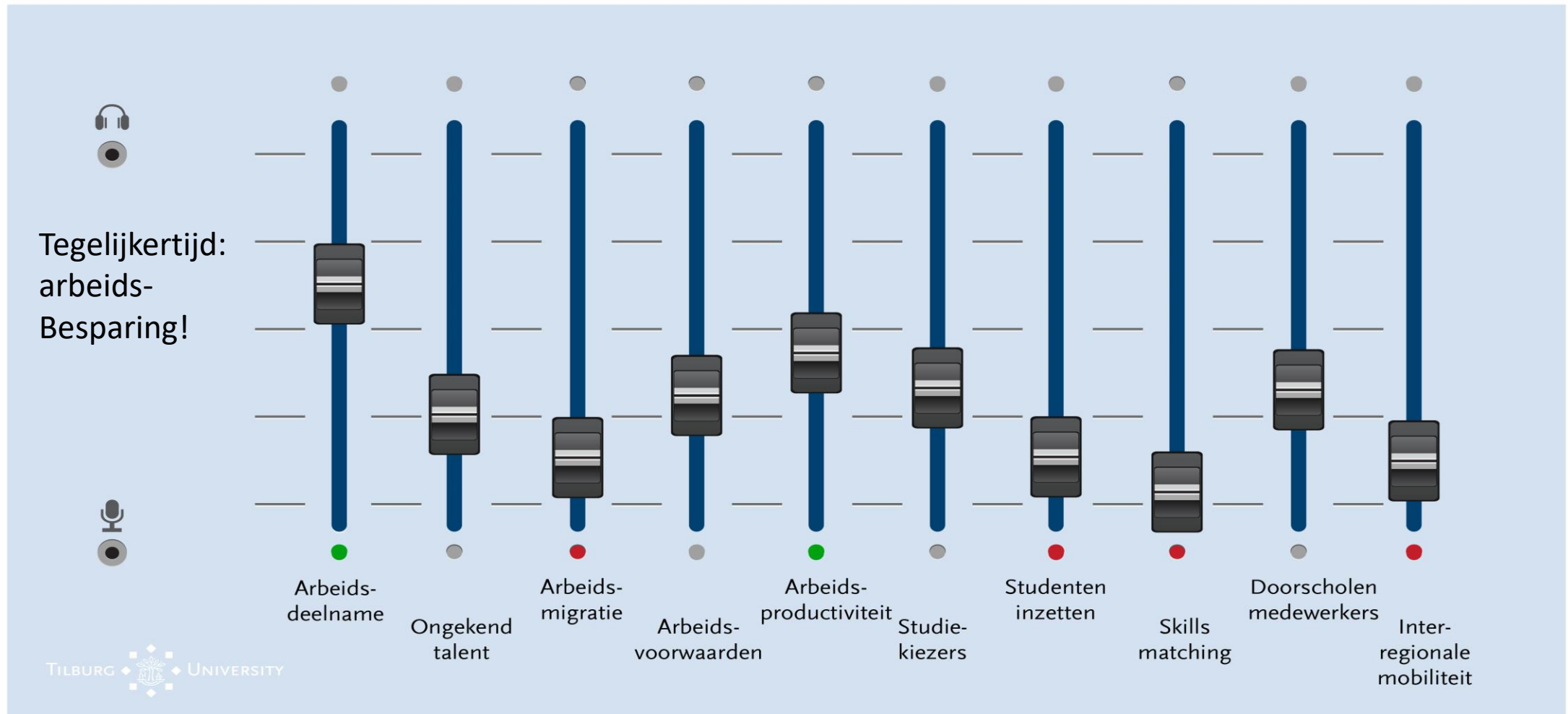
Vicieuze cirkel krapte, werkdruk, uitval, ontmoediging

De
arbeidsmarkt-
krapte is
structureel en
niet op te lossen

Schuifjes voor de krappe arbeidsmarkt: allemaal open zetten!

Vormen van arbeidsbesparing

Vorm	toelichting
1. Inzetten op preventie en onderhoud	Hiermee is te voorkomen dat er (meer) werk ontstaat. Denk aan preventie in de sfeer van gezondheid die ziekenhuiszorg kan voorkomen. Maar ook aan kwaliteit goed onderhoud van machines en apparaten, zodat er minder snel minder nieuwe apparaten nodig zijn
2. Uitbesteden aan het buitenland, waar dat kan, verstandig en verantwoord is	We hoeven niet alles in ons land te produceren In andere landen zijn soms meer mensen en capaciteit beschikbaar. Maar niet alles is uit te besteden en soms is het onverstandig ivm duurzaamheid en strategische belangen
3. Niet bang zijn voor kunstmatige intelligentie, benut die robots	Nieuwe technologie kan ons als mensen werk uit handen nemen, als we die goed ontwikkelen, toepassen en gebruiken
4. Zelfredzaamheid aanmoedigen	Bezie wat consumenten, cliënten en inwoners zelf kunnen doen. Stimuleer 'new common's, waarin mensen elkaar bijstaan. Niet iedereen kan dat.
5. Sommige dingen niet meer produceren en aanbieden en minder consumeren	Bekijk als producent en dienstverlener kritisch of je alles moet blijven aanbieden. Als consument kun je ook gaan minderen.
6. Schrap de bullshit banen	Stop met werk wat weinig toevoegt of betekenis heeft. Maar wie bepaalt dat?

Krapte is kiezen, zeker nu, maar vooral ook straks

Wijlen premier en vakbondsleider Wim Kok deed ooit de uitspraak: 'Mijn belangrijkste zorg is waar Nederland over 50 jaar zijn brood mee verdient.' Die zorg is er nog steeds en houdt verband met een nieuwe zorg: wie gaat het werk doen dat straks verricht moet worden?

Ton Wilthagen
Opinie

We ervaren op dit moment een enorme krapte op de arbeidsmarkt met ontwrichtende effecten op bedrijven en instellingen, maar ook op de samenleving als geheel. Lange wachtlijsten in de zorg, een energie- en klimaattransitie die te langzaam verloopt, scholen en kinderopvang die de bezetting nog maar moeilijk rondkrijgen. Enzovoort.

Langer doorwerken

Duidelijk is dat er niet één oplossing is voor de personeelstekorten en dat er ook niet één partij is die de krapte kan oplossen. Alle zeilen moeten worden bijgezet: meer uren werken, langer doorwerken, slimmer en productiever werken, investeren in de mensen die nog langs de kant staan, zijn oplossingen die vaak en terecht worden genoemd.

Het probleem is dat de krapte op de arbeidsmarkt structureel en langdurig van aard is. Dat heeft vooral te maken met de demografische ontwikkeling van Nederland. De beroepsbevolking ontgroent en vergrijst. Er gaan meer mensen met pensioen dan er

jongeren op de arbeidsmarkt bijkomen. Het slechte nieuws is dat de piek van die ontwikkeling pas rond 2050 wordt bereikt en dat het daarna ook niet meteen gedaan is. Er is zelfs sprake van zogenoemde dubbele vergrijzing: het aantal 80-jarigen neemt fors toe.

Deze demografische ontwikkeling ligt vast en is moeilijk te veranderen. Ook al zouden we mensen ertoe kunnen bewegen - zoals de pastoor vroeger in het katholieke landsdeel - om meer kinderen te krijgen, die kinderen zouden dan ook pas over twintig jaar op de arbeidsmarkt komen.

De enige manier om de demografie te doen veranderen is door middel van grootschalige migratie. Dat is in Nederland een zeer gevoelig onderwerp, waar weinig politiek draagvlak voor is. Maar de laatste wetenschappelijke inzichten zijn bovendien dat, al zouden we de grenzen volledig openzetten voor arbeidsmigratie, dit nog geen soelaas gaat bieden voor de personeelstekorten. Dat komt omdat ook andere landen vergrijzen en er niet genoeg mensen elders zullen willen gaan werken.

De ingrijpende conclusie is dus simpelweg dat we niet voldoende mensen zullen hebben om al het werk te doen dat er is en dat er de

komende tijd zal zijn. In Japan is dat al het geval. De personeelstekorten zullen niet verdwijnen. Mogelijk zullen de tekorten tijdelijk wat afnemen als Nederland in een zware recessie belandt. Dat wordt echter vooralsnog niet verwacht, maar als dat al zo is, dan zal de krapte daarna weer snel opblazen.

Krapte vergt kiezen. En voor die ongemakkelijke keuze komen we de komende jaren te staan. We moeten nu gaan nadenken over welk sector, welke type bedrijvigheid we vooral in de lucht willen houden en willen stimuleren. Maar dus ook over welk werk we niet meer of minder willen gaan doen. Voor een deel wordt deze keuze al gemaakt in het licht van de klimaat- en stikstofcrisis. Landbouw en vee- teelt zullen in Nederland kleiner van schaal gaan worden.

Publieke sectoren

Daarmee zijn de keuzeproblemen echter nog niet opgelost. Stel dat we besluiten dat er zoveel mogelijk mensen naar de onderwijs- en zorgsectoren moeten gaan, waar grote en aanhoudende krapte voorkomt. Dan is het punt dat we niet alleen een zorg-economie kunnen worden. Ergens moet het geld worden verdiend om de publieke sectoren te kun-

nen betalen, zeker de zorg die door de vergrijzing steeds duurder wordt.

Ook staat vast dat we onze boterham niet alleen in de binnenlandse markt kunnen verdienen. De Nederlandse welvaart is sterk op onze export gebaseerd. En laat nu de landbouw de grootste exportsector zijn, met een waarde van meer dan 122 miljard in 2022. Daarnaast volgen diverse industrieën, waarvan het Veldhovense paraparaat ASML deel uitmaakt. Maar bijvoorbeeld ook met de muziekexport verdienen we 171 miljoen.

Als we de arbeidsmarktkrapte wel kunnen bestrijden maar niet

kunnen oplossen, wie gaat dan de onvermijdelijke keuzes maken? We hebben in Nederland nu eenmaal geen geleide economie, zoals in China. En op welk niveau moeten we dat doen? Europees, Nederland, de Brabantse regio's? En met welke keuzes kunnen we ons mondiaal onderscheiden?

Dit is een zeer lastig probleem. We hebben in Nederland topsectorenbeleid, kennis- en innovatie-agenda's. We spreken over missies en het inspelen op maatschappelijke opgaven en uitdagingen. En de Nederlandse sectoren en arbeidsmarktregio's hebben vaak een zogenoemde *human capital*-agenda, met het oog op het aan-

▲ Hoe stutten we de arbeidsmarkt nu maar vooral ook in de toekomst?

ILLUSTRATIE: RUBEN L. OFFENHEIMER

We hebben simpelweg niet voldoende mensen om al het werk te doen dat er is en er de komende tijd zal zijn

trekken en opleiden van talent. Maar dit beleid is nog niet doordrongen van het feit dat er naar alle waarschijnlijkheid niet genoeg mensen zullen zijn om al het werk te kunnen doen.

Niet te afhankelijk

Er is daarom meer voorstellingsvermogen en dialoog nodig om de juiste scherpe keuzes te maken. Voor die producten, diensten, sectoren en werkzaamheden waar Nederland in de toekomst de kost mee kan verdienen, op een duurzame en onderscheidende manier. Met toegevoegde waarde. Om zo de brede welvaart en het economisch en maatschappelijk ver-

dienvermogen in ons land op peil te houden en niet te afhankelijk te zijn van het buitenland.

Hoe gaan we dat aanpakken, in een economie waar we wel kunnen stimuleren en milieunormen kunnen toepassen, maar niet de markt kunnen en willen bepalen? En waarin we ook studiekeuzers niet kunnen dwingen om een bepaalde opleiding te kiezen. Dit vraagt om een nieuwe vorm van industriepolitiek, een term die lang taboe is geweest.

■ Ton Wilthagen is hoogleraar arbeidsmarkt aan Tilburg University en stadshoogleraar Tilburg.

	assessment
Ecologische impact, diverse aspecten Volksgezondheid	
Ruimtelijke impact, fysieke omgeving	
Toegevoegde waarde, productiviteit, innovatievermogen	
Exportwaarde, onderscheidend in (inter)nationale arbeidsverdeling	
Bijdrage aan strategische autonomie NL/Europa (incl food security)	
Sociale impact, inclusieve arbeidsmarkt, waardevol, decent werk Sociale cohesie	
Opleidingen, onderwijs, skills, competenties ontwikkeling menselijk kapitaal	
Bijdragen aan (andere) maatschappelijke vraagstukken en transities	
'Right to play,' past performance, bestaande basis/vertrekpunt	

Een nieuwe industriepolitiek, maar welke?

Het lijkt een term uit een grijs verleden: industriepolitiek. Dat de overheid zich bezighoudt met de aard en (her)inrichting van economische activiteiten is echter, zeker in deze tijd, niet ouderwets. De huidige uitdagingen vragen om duidelijke keuzes, waarbij niet alleen de groei van de economie centraal staat. Maar hoe moet die nieuwe industriepolitiek er dan uitzien?

Ton Wilthagen
Ruud Lathouwers
Opinie

In de moderne fase van ons kapitalistisch systeem bestaat er geen volledig onge-reguleerde economie of arbeidsmarkt. Die sturing is niet van fundamentele aard (welke industrie willen we?) maar geschiedt via regels, subsidies en administratieve verplichtingen vanuit verschillende overheidsniveaus, Europees, nationaal en regionaal.

Hoewel we in Nederland nooit een planeconomie hebben gehad, stuurde de overheid in het verleden strakker op de ontwikkeling van het bedrijfsleven, zeker in crisistijd. Doel was, tussen 1930 en 1970, de economie te stabiliseren en onze concurrentiepositie te versterken. Door geleide loonpolitiek hield de rijksoverheid bovendien grip op de loonontwikkeling.

Limburgse mijnen

Het idee van industriepolitiek wordt in Nederland sterk geassocieerd met het gedachtegoed van de PvdA en met name van Joop den Uyl, achtereenvolgens Amsterdams wethouder, minister van Economische Zaken en premier (1973-1977). Zo kondigde Den Uyl eind 1965 de sluiting van

de Limburgse mijnen aan.

Vanaf de jaren tachtig ging de ideologie van de terugtrekkende overheid, marktwerking en privatisering overheersen en werd industriepolitiek beschouwd als iets uit het verleden. Maar de term heeft een comeback gemaakt, in Nederland en internationaal. Politici nemen de term vaker in de mond en in de programma's voor de Tweede Kamerverkiezingen van diverse partijen wordt over de noodzaak van industriepolitiek gesproken. Wat verstaan deze partijen er precies onder en hoe wegen ze verschillende belangen af?

PvdA-GL nemen een duidelijk ecologisch standpunt in. Deze partijen willen overstappen op een 'groene industriepolitiek', gericht op een toekomst waarin de samenleving klimaatneutraal is. De bedoeling is het Nederlandse verdienvermogen veiligstellen en duidelijkheid te bieden over de economische activiteiten die we nog kunnen en willen faciliteren. En dat houdt in opbouw, ombouw en afbouw van bepaalde sectoren.

De **VVD** kent een economische en militair-strategische positie, waarbij 'realistisch-ambitieuzer' uitstootnormen worden gesteld, geldend voor alle Nederlandse bedrijven. 'Slimme industriepolitiek' betekent bij deze partij

groei van wat er is op een CO₂-neutrale manier. Daarnaast wil ze de defensie-industrie stimuleren, Nederland onafhankelijker maken van landen als China en Rusland en de Nederlandse infrastructuur en technologie beschermen.

Nieuw Sociaal Contract neemt een vergelijkbare positie in door

zich ook te richten op nationale onafhankelijkheid en klimaat. Zij wil deze autonomie echter realiseren door het herinrichten van de economie, op basis van 'cruciale sectoren' en grondstoffen-onafhankelijkheid.

Dit slot is er, vooral bij de linkse partijen, expliciet aandacht voor

▲ **Joop den Uyl opende op 21 april 1966 als minister van Economische Zaken op een vorkheftruck de cementfabriek Rozenburg NV in Rotterdam. Het idee van industriepolitiek wordt in Nederland sterk geassocieerd met de persoon van Den Uyl.**

FOTO SEP/ATIMES/GETTY IMAGES

recyclen en hergebruik.

De **BoerBurgerBeweging** beperkt zich niet tot het belang van de landbouw- en veeteeltsectoren. De partij wijst erop dat landen als Frankrijk en de Verenigde Staten inmiddels beseffen dat er krachtige industriepolitiek nodig is om de waarde van hun industrieën en de vele mensen die er werken te erkennen en te versterken. Nederland mag volgens BBB niet achterop raken, mag niet afhankelijk worden van grootmachten als China en Rusland, maar moet geen klimaatrevolutie maar -evolutie volgen, zodat onze industrie niet instort.

Volt en het **CDA** volgen dezelfde algemene lijn als de eerdergenoemde partijen, een duurzame industrie waar het gebruik van

Diverse politieke partijen spreken over de noodzaak van industriepolitiek

fossiele brandstoffen wordt teruggedrongen, maar de maakindustrie behouden blijft. Het CDA lijkt dit vooral te willen realiseren door bindende en wederkerige maatwerkafspraken met de grootste vervuulende bedrijven. Volt wil een verdergaande aanpak en een industriepolitiek waarbij de concurrentiekracht van de EU als geheel centraal staat, gestuurd op Europees niveau.

De **SGP** ziet ook heil in Europese samenwerking, om sterker te staan tegenover niet-Westerse grootmachten en vindt een door Europa gecoördineerde voedsel- en industriepolitiek noodzakelijk. Maar die coördinatie mag niet leiden tot een Europese superstaat waarin voor Nederland geen eigenstandige rol meer bestaat.

Tot slot is er, vooral bij de linkse partijen, expliciet aandacht voor

welvaart in brede zin. Zo wil de **SP** de regionale verschillen in Nederland verkleinen en wijzen **PvdA-GL** en **Volt** op het belang van gezondheid en onderwijs. Vanuit dit 'brede welvaart' perspectief wordt welvaart niet alleen gemeten als economische groei.

Actief bemoeien

Alle genoemde partijen vinden het urgent dat de politiek zich actief bemoeit met de economie. Sommige partijen hebben het vooral over de (maak)industrie, andere partijen over alle sectoren. De mate van bemoeienis varieert echter, waarbij PvdA-GL het meest radicaal lijken. Een meerderheid van partijen ziet een rol weggelegd voor Europa. Er worden in de programma's terecht diverse aanleidingen voor een nieuwe industriepolitiek geschetst: milieu en klimaat, sociale cohesie, publieke gezondheid en afhankelijkheid van het buitenland. Het structurele tekort aan arbeidskrachten en de vergrijzing van de (beroeps)bevolking blijven echter onderbelicht. Krapte is kiezen.

Wat helemaal onbesproken blijft, is hoe we keuzes gaan maken en wie dat gaat doen. In een debat over de arbeidsmarkt stelde onlangs een politica dat als de logistieke sector arbeidsmigranten blijft uitbuiten, we dan maar met die sector moeten stoppen. Gaat de Tweede Kamer hier dan over stemmen?

Zo zal het niet gaan. Nederland wordt geen echte planeconomie. Deze keuzes moeten breed maatschappelijk worden gemaakt, met bedrijven en sectoren, ook in de regio, met de jonge generaties én in Europees verband. De grote kunst is dat te organiseren.

■ **Ton Wilthagen** is hoogleraar arbeidsmarkt aan Tilburg University en stadshoogleraar in Tilburg. **Ruud Lathouwers** is onderzoeksmaster student aan Tilburg University.

Uitgangspunten van de arbeidsmarktransitie

Van *distributieve* naar
contributieve
rechtvaardigheid

Werk aanpassen aan
mensen, niet alleen
andersom

Stigma's en discriminatie
wegpoetsen uit de
arbeidsmarkt, ook op
basis van gezondheid

Arbeidsmarktregels
aanpassen en
handhaven

Vasthouden aan een
“jeugdwerkloosheidsvrije
zone”

Inzetten op inclusieve
(‘enabling’) technologie

En op één skills-taal
(‘transparanto’) en op
skills-matching in de
arbeidsmarkt – ruim baan
voor elk talent

Werkenden vitaal houden
tijdens de ‘marathon
arbeidslevensloop

Zuiniger om springen met
arbeid

Transities op de
arbeidsmarkt beter
faciliteren (ook van werk
naar ander werk)

Meer investeren – voor
iedereen – in leven lang
ontwikkelen

Zorgen dat werk altijd
loont

Tot slot (maar niet echt)

**Houston,
we have a
problem.**

